

УДК 37.016:7.011

Подволоцька О. С.

АСПЕКТ ПРОСТОРОВОГО БАЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Автор досліджує значення “просторового бачення” в прагненні вирішити основне протиріччя між просторовою глибиною натури та її плоским зображенням. Розглядає особливості та шляхи його формування в процесі образотворчої діяльності. Розкриває основні задачі розвитку просторового бачення в структурі пізнання навколишнього світу. Доводить необхідність формування даного аспекту в сучасних методиках викладання образотворчого мистецтва. Автор встановлює показники рівня просторового бачення, уточнює терміни та розкриває необхідність розвитку просторового бачення, як базової сходинок для розвитку просторового та образного мислення.

Ключові слова: бачення, просторове бачення, сприйняття, цілісне бачення.

Сприйняття простору є складна інтермодальна асоціація, що створюється із взаємодії різних аналізаторів зовнішнього та внутрішнього середовища людського організму. Графічна діяльність пов'язана з перетворенням простору і потребує сенсифікації просторово-розрізняювальних систем та розвитку просторового уявлення. В системі фундаментальних знань та вмій, що забезпечує сучасна методика викладання образотворчого мистецтва, розвитку просторового бачення не приділяється достатньої уваги. Таким чином, тема нашого дослідження є **актуальною**, а доцільність формування просторового бачення полягає в чіткій систематизації ймовірностей зовнішнього середовища та інваріантним зв'язкам між об'єкними та просторовими ознаками.

Мета статті довести необхідність формування аспекту просторового бачення в сучасних методиках викладання образотворчого мистецтва. Методика викладання рисунку та живопису може бути успішною, коли вона будується на науковій основі, і є повна ясність в усіх питаннях. В наш час спеціалісти ґрунтовно вивчили психологію зорового сприйняття. А вчений Н. Н. Волков встановив різницю в психології сприйняття предмета і його зображення. Але **аналіз останніх досліджень** С. П. Шашкова, Ю. В. Коробко, В. К. Лебедко довів необхідність упорядкування термінології та удосконалення методики викладання.

Спостережувані форми об'єкту підкорюються певним законам, які є наслідками взаємовідносин нашого ока, предмету та простору, тому ми не бачимо форму предмета, та його колір такими, якими вони є насправді. В повсякденному житті ми не помічаємо перспективних скорочень, яким піддаються розміри і форми предметів при їх віддаленні від спостерігача. Це явище психологічного порядку – константність зорового сприйняття, яка

є причиною труднощів, що доводиться долати в процесі образотворчої діяльності.

Г. В. Біда зазначав, що особливості зорового сприйняття вимагають “цільного бачення”, тобто важливо дивитись на весь об’єкт одночасно. Необхідно вміти охоплювати оком всю натурну постановку. Вона від цього буде здаватись ніби “не в фокусі”. Не потрібно зосереджувати погляд на окремих деталях, навпаки необхідно поширити погляд на всю натуру, бачити все одразу і в цей момент порівнювати предмети за світлотою і кольором. Отже, цілісне бачення і одночасне порівняння не тільки дозволяє побачити тонові та колірні відношення натури, а і протидіє константному сприйняттю кольорів в умовах колірного освітлення або при віддаленні предметів. [1, с. 160]. А. С. Риндін вважав, що вміння “бачити” в образотворчому процесі – це перш за все, вміння дати найбільш чітку та правильну оцінку якості натури [3, с. 38]. “Вміння бачити” А. Барщ сприймав як здатність людини сприймати форми картинної площини у трьох вимірах, тобто об’ємно. А. Зайцев вважав, що освітленість натури впливає на “бачення” художника і зумовлює характер світлових та колірних відношень в картині [2, с. 25]. Отже, термін “бачити” кожний автор в образотворчому мистецтві використовує в різних значеннях, але необхідність розвитку “бачення” є безперечним. Великий художник – педагог Чистяков акцентував увагу на тому, що “перш за все необхідно навчитися дивитися на натуру, це є майже саме необхідне і достатньо складне”.

З практичного досвіду нам відомо, що якщо працювати в системі одного виду зображення, то формується певний спосіб створення зорового образу. А саме, формується певне сприйняття об’єкту чи простору шляхом виділення певних властивостей та відношень. Таким чином, в залежності від вимог діяльності формується специфічне бачення, що необхідно при певних видах образотворчої діяльності. Тому ми вважаємо доцільним та перспективним розвиток просторового бачення, як способу мислення, що дозволяє “вміти бачити” та “розуміти побачене”. В образотворчій діяльності просторове бачення включає в себе не тільки розуміння конфігурації або цілісності об’єкту з його пропорційними відношеннями, кольором і т.п., а відображає систему найбільш повного досвіду по відношенню до об’єкту та простору в якому він знаходяться.

З психології сприйняття нам відомо, що будь-який об’єкт сприймається не тільки за допомогою образу що впливає на око спостерігача. Сторона об’єкту, яку ми не спостерігаємо, логічно завершує форму і є невід’ємною частиною його сприйняття, тому ми бачимо не частину, а об’єкт цілісно. Отже, знання, що отримані в попередньому досвіді про об’єкт додаються до зображення що сприймається і формують вид об’єкту, тобто його обрис, або кордон маси. Ця істотна характеристика об’єкту вловлюється людським оком та усвідомлюється. Тому одне з головних завдань в академічному малюнку та живописі – сформувати нові просторові уявлення, що значно

відрізняються від необхідних в повсякденному житті.

Внутрішня форма речей часто також присутня в зоровому процесі створення понять. Але залежно від установок вона може суттєво відрізнятись: так лікар сприймає тіло людини, як вмістилище внутрішніх органів чи судин, а тренер – як систему м'язів.

Для відтворення на площині об'ємних предметів, та їх положення в просторі необхідні інші установки в процесі образотворчої діяльності. У. Хогарт запропонував уявити зображуваний предмет вилущеним до того, що від нього залишилась тонка зовнішня оболонка, що досконало співпадає зі своєю зовнішньою та внутрішньою стороною, тобто з формою даного предмета. Необхідно уявити що ця тонка оболонка складається з тонких ниток, які щільно прилягають одна до одної, та однаково сприймаються оком, якщо дивитися на них ззовні, та зсередини; ми побачимо що уявлення про ці дві поверхні співпадуть. Як стверджує Уильям Хогарт слово “оболонка” примушує бачити дві поверхні одночасно. А наше уявлення заповнює вільний простір в середині оболонки і звідти, з центру необхідно оглянути всю форму з середини і ясно уявити відповідні їй зовні частини [6, с. 120].

Але цього не достатньо для повного сприйняття об'єкту зображення. В процесі зорового сприйняття всі якості мають просторову протяжність, кожна з яких ніби охоплює певну область простору. Так внутрішній простір об'єктів відтворюється спираючись на об'ємно-конструктивну побудову. А саме, створюється модель об'єкту, що розкриває загальні закономірності і структурні особливості предметів зображення. Під моделлю розуміється подумки представлена або матеріально реалізована система, яка відображуючи об'єкт дослідження, здатна заміщувати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [5, с. 19]. Таким чином, терміни і поняття: “об'ємно-конструктивна побудова” чи “модель”, використовується в сенсі форми пізнання. Функцію пізнання вона виконує на основі абстрагування, а в ході розвитку знань стає і засобом конкретизації. Але виникнення труднощів трапляється і на етапі пошуку співвідношення помітних і непомітних частин, що порушує пропорційні зв'язки частин об'єкту і як наслідок викривлює внутрішній простір об'єкту. Це змушує шукати нові шляхи вдосконалення.

Термін “просторове бачення” влучно акцентує увагу на чіткій взаємодії між внутрішнім і зовнішнім простором об'єктів, тому дає точне розуміння якості натури в процесі образотворчої діяльності. Ми вважаємо, що формування “просторового бачення” об'єднує всю фрагментарну інформацію в єдину систему, яка сприяє розумінню фізичного світу. А саме, залежність зміни кольору від простору, зміни розміру від глибини, безпосереднє відчуття внутрішньої конструктивної форми тощо. Головну роль в моделюванні об'ємної форми та просторової глибини належить світлу. Разом з законами перспективи світлотіньові відношення є одним з

важливих засобів вираження простору. І якщо функцією власної тіні є пластичне моделювання об'ємної форми, то падаюча тень є додатковим засобом побудови просторового середовища. Найбільш складною категорією для відтворення є простір в натюрморті. Саме розвиток просторового бачення допомагає підпорядкувати єдиному освітленню простір та об'єкти натюрморту в процесі образотворчої діяльності.

Просторове бачення – це вміння реально відчувати внутрішній простір та відтворювати модель об'єкту, оцінювати просторовий зв'язок між об'єктами і навколишнім середовищем, що відображується в просторових властивостях і відношеннях. Відтворення цього зовнішнього простору предметів натюрморту можливо за рахунок відображення взаємовідношення даних об'єктів і результату їх впливу один на одного. Тобто, властивості тіл та простору проявляються у відповідних взаємодіях об'єктів та нашими органами відчуття.

Існує тісний взаємозв'язок між сприйняттям, відчуттями і мисленням. Акт відтворення на площині об'ємних предметів, та їх положення в просторі починається зі сприйняття. Оскільки сприйняття зовнішніх об'єктів відноситься до уявлень, тобто є актам нашої психічної діяльності, вони самі можуть бути результатом тільки психічної діяльності.

Сприйняття – це процес категоризації; це рух від ознаки до категорії, і в багатьох випадках, як припускав Гельмгольц, він здійснюється несвідомо. Згодом вченими було доведено, що на сприйняття складного об'єкту діє вплив кількох факторів, а саме попередній досвід суб'єкта сприйняття, широта та глибина його уявлень, установка чи задача, яку він ставить розглядаючи даний об'єкт, індивідуальні особливості та багато іншого. Вдосконалюючи процес сприйняття в натурі і в зображенні, розвиваючи навички грамотного трактування його в малюнку, можливо активно формувати просторове бачення студентів.

Психологами А. Р. Лурією, Н. Н. Волковим та Є. І. Ігнатієвим було встановлено, що рівень розвитку просторових уявлень залежить від організації процесу дотику. Особливо на перших етапах необхідно організувати взаємодію зору та дотику для порівняння дійсної та видимої форми, яка може в силу законів оптики бути спотвореною. Психологічні дослідження доводять, що дотик дає більш багаті уявлення про простір, ніж зір. Тому в процесі образотворчої діяльності необхідне обов'язкове включення даного аспекту сприйняття.

Як це не дивно, але ми за звичай бачимо тільки те, з чим вже давно знайомі, ми рідко помічаємо щось нове, досі нам не відоме, навіть якщо воно знаходиться прямо перед нашими очима. Саме тому на початку і в процесі роботи так важлива чітка установка. Установка – це тимчасове зосередження думки у напрямку обумовленому завданням. Базовою установкою в образотворчій діяльності повинно бути – відображення простору. Виконання цієї задачі сприяє упорядкуванню всіх законів

зображення просторових предметів на площині в загальну систему.

Мозок людини постійно все порівнює. Але більш чіткі просторові відношення внутрішнього простору предметів, або зміна локального кольору предмету у зв'язку з його просторовим віддаленням чи світлотіньові відношення об'єктів не відносяться до категорій необхідних людині для виживання. Відповідно, слабо розвинуті. Необхідно організувати процес сприйняття, що сприяє виявленню конструктивних елементів та їх просторових взаємовідносин. Важливо формувати вміння спостерігати – цілеспрямовано виділяти істотні сторони об'єктів та мати чітку послідовність в спостереженні. Дані зв'язки та відношення надалі виступають в якості об'єктів пізнання і стають змістом просторового бачення і визначають його специфічні особливості.

Вільне оперування просторовими образами є фундаментальним вмінням образотворчої грамотності. Але треба враховувати, що так само як в онтогенезі просторове бачення і просторове мислення, як компоненти в рішенні багатьох задач в світі практичних речей формуються набагато раніше, ніж образне мислення.

В образотворчому сенсі просторове бачення формується під час виконання певних вправ, пов'язаних з розумовим перетворенням наочного матеріалу, видозміненням образів за формою, кольором, просторовим розташуванням. Головним завданням розвитку просторового бачення є формування цілеспрямованої дії по встановленню форми за істотними властивостями об'єктів і їх положенню в просторі. Таким чином, основним фактором розвитку просторового бачення є сенсифікація просторово розпізнавальних систем та розвиток просторової уяви.

Основними **показниками рівня розвитку просторового бачення** виступає тип оперування просторовим образом. Перший тип – встановлення властивостей тіл та простору в натюрморті. Передбачає малювання з натури та малювання зі спостереженням, тобто з відривом від натури та утриманням образу в пам'яті для відтворення. Другий тип – це оперування просторовим образом на зміну просторового положення. Вміння подумки змінювати положення об'єкту з подальшим зображенням. Передбачає малювання по пам'яті, що відображає висновки зроблені з натури. Третій тип – оперування, що пов'язане з перетворенням об'єкту. Вміння подумки змінювати форму предмета з подальшим його зображенням у зміненому вигляді.

Теоретичний та практичний аналіз проблеми дозволив нам зробити **висновки**, що **просторове бачення** це складний перцептивний акт, в структурі якого виділяються процеси отримання первинної інформації відносно елементів плоского зображення і побудови відповідного просторового зорового образу (моделі). Потреба у розвитку даного аспекту відчувається особливо на початкових етапах образотворчої діяльності.

В перспективі подальшого розвитку одним із можливих шляхів

створення нових ефективних методів викладання академічного рисунку та живопису є врахування міжпівкульової асиметрії головного мозку. З нейрофізіології нам відомо, що півкулі головного мозку мають спеціалізацію за способом переробки інформації. Ліва півкуля використовує аналітичну стратегію і забезпечує логічне індуктивне мислення. Права півкуля забезпечує глобальне синтетичне мислення з образними засобами переробки інформації. Вона є домінуючою для невербального візуально-просторового мислення. Оскільки методики навчання спрямовані на поглиблений аналіз та сортування інформації, тому їх ефективність не є достатньою для досягнення та розкриття операціональних здібностей.

Сучасні методики повинні мати гнучкі структури для рівноцінного розвитку двох півкуль головного мозку, сприяти активному взаємозв'язку між ними. Це дозволить сформуванню просторового бачення від якого залежить рівень абстрактно-символічного, просторового та образного мислення.

Використана література :

1. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты : пособие для студентов худож.-граф фак-тов. пед. ин-тов [Текст] / Г. В. Беда. – М. : “Просвещение”, 1969. – 239 с. : ил..
2. Зайцев А. С. Наука о цвете и живопись / А. С. Зайцев. – М. : Искусство, 1986.
3. Рындин А. С. Живопись. Теория и практика : учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / А. С. Рындин. – Одесса: КП ОГТ. – 288с. с ил.
4. Чистяков П. П. Письма. Записные книжки. Воспоминания 1832–1919 [текст] / сост. Э. Белютиным, Н. Молевой. – М. : Искусство, 1953. – 590 с.
5. Штоф В. А. Моделирование и философия [текст] / В. А. Штоф. – М. ; Л., 1966. – 300 с.
6. Хогарт У. Анализ красоты : пер. с англ. / У. Хогарт ; вступ. ст. и примеч. М. П. Алексева. – 2-е изд., испр. и доп. – Л. : Искусство, 1987. – 254 с.
7. Якиманская И. С. Развитие пространственного мышления школьников [текст] / И. С. Якиманская. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.

References :

1. Beda G. V. Osnovy izobrazitel'noy gramoty. Posobie dlya studentov khudozh.-graf fak-tov. ped. in-tov [Tekst] / G. V. Beda. – M. : “Prosveshchenie”, 1969. – 239 s. : il..
2. Zaytsev A. S. Nauka o tsvete i zhivopis / A. S. Zaytsev. – M. : Iskusstvo, 1986.
3. Ryndin A. S. Zhivopis. Teoriya i praktika : uchebnoe posobie. 2-e izd., pererab. i dop. / A. S. Ryndin. – Odessa: KP OGT. – 288s. s il.
4. Chistyakov P. P. Pisma. Zapisnye knizhki. Vospominaniya 1832–1919 [Tekst] / sost. E. Belyutinym, N. Molevoy. – M. : Iskusstvo, 1953. – 590 s.
5. Shtof V. A. Modelirovanie i filosofiya [Tekst] / V. A. Shtof. – M. ; L., 1966. – 300 s.
6. Khogart U. Analiz krasoty : per. s angl. / U. Khogart ; vstup. st. i primech. M. P. Alekseeva. – 2-e izd., ispr. i dop. – L. : Iskusstvo, 1987. – 254 s.
7. Yakimanskaya I. S. Razvitie prostranstvennogo myshleniya shkolnikov [Tekst] / I. S. Yakimanskaya. – M. : Pedagogika, 1980. – 240 s.

Подволоцкая Е. С. Аспект пространственного видения в современной теории и практике изобразительного искусства.

Автор исследует значение пространственного видения в стремлении решить основное противоречие между пространственной глубиной природы и ее плоским изображением. Рассматривает основные задачи развития пространственного видения в структуре познания

окружающего мира. Доказывает необходимость формирования данного аспекта в современных методиках преподавания изобразительного искусства. Автор устанавливает показатели уровня развития пространственного видения, как базовой ступени для развития пространственного и образного мышления.

Ключевые слова: видение, пространственное видение, восприятие, целостное видение.

PODVOLOTSKA O. S. The aspect of the spatial vision in the modern theory and practice of the visual art.

The author explores the meaning 'spatial vision' to decide the main collision batwings spatial depth of the object and its flat imagination. She considers the specific of it's shaping in the visual art. She discovers the main tasks of the spatial visions development in the structure of the outworld cognition. She proves necessity of its forming in the modern methods of the visual arts' teaching. The author sets the level of the spatial vision and makes more accurate the terms of its developments, like the basic step for forming the creative thinking.

Keywords: vision, spatial vision, perception, holistic vision.

УДК 37.016:811.161.2

Полінок О. В.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ

У статті охарактеризовано теоретичні засади формування граматичної компетентності учнів старших класів на уроках української мови із застосуванням методу проектів; обґрунтовано й уточнено сутнісні характеристики базових понять "компетенція", "компетентність", "граматична компетентність", "метод проектів".

Ключові слова: компетенція, компетентність, граматична компетентність, метод проектів.

Концепцією мовної освіти в Україні задекларовано, що в загальноосвітньому навчальному закладі не повинно бути зайвого теоретизування, вербального заучування граматичних положень і правил, оскільки для учня природно й набагато легше усвідомлювати нове, проводячи власні дослідження – спостерігаючи, експериментуючи, моделюючи мовні явища, й на їхній основі робити висновки, а здобуті знання застосовувати в практичній мовленнєвій діяльності. Сучасна українська лінгводидактика ставить перед собою завдання розробити ефективні освітні технології, що забезпечать не тільки інтенсивне опанування системи мовних знань, а й вироблення в учнів умінь самостійно здобувати знання в процесі власного творчого пошуку й уміння